

18. YÜZYILA AİT BİR ESER: ŞÂKİR AHMED BEY VE DİVANI

An Eighteenth-Century Work: Şâkir Ahmed and His Divan

Gülay Durmaz¹

Submit Date: 2020-02-09 15:28:02

Acceptdate: 2020-02-18 17:36:35

To Reference: Durmaz, Gülay (2020), An Eighteenth Century Work: Şâkir Ahmed and Divan. International Journal of Humanities and Research, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages:46-52

Özet

18. yüzyıl, Osmanlı tarihinde siyasi, sosyal, iktisadi ve askerî alanlarda birtakım düzenlemelerin yaşandığı, devletin kendi gücünden şüpheye düştüğü bir dönemdir. Lale Devri gibi şatafatlı bir dönemi de içeren bu devirde sosyal ve kültürel anlamdaki çözümler dikkati çekmektedir. Edebiyat alanındaki değişim ise kendini ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında esas anlamıyla gösterir. 18. yüzyılda şiir ve şairin çokluğuna rağmen bu döneme damgasını vuran şairler, Nedim ve Galib'tir. Klasik, hikemî, bedii ve mahallî üslupların görüldüğü bu dönemde siyasi iktidarsızlıklar nedeniyle devlet adamlarından istedikleri ilgiyi bulamayan şairler, kaside yerine tarih yazmaya başlamışlardır. Nev-zemin, nev-âyende nev-âyin gibi söyleyişler aslında yeni bir şiire değil sadece mazmun, kafiye ve redifte yapılan birtakım yeniliklerle sınırlı kalmıştır. Sosyal tenkit ve hicve daha fazla önem verilmiş argo ve müstehcen kullanımlar dikkati çekmiştir.

Şâkir, tezkirelerde 17. yüzyılda yaşamış bir şair olarak gösterilmektedir. Özellikle, Tuhfe-i Nâilî, Silahdarzâde Tezkiresinde ve Tayyazâde Ata Tarihi'nde Şâkir Ahmed Bey, 17. yüzyılda yaşamış bir şair olarak belirtilmiştir. Ancak Şâkir Divanı, Sultan Mahmud için yazılan Sıhhatnâme ile başlamaktadır. Sultan Mahmud ise (1730-1754) yılları arasında saltanat sürmüştür. Divanda ayrıca III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774), Abdülhamid (1774-1789) ve Şehzade Selim için yazılmış tarihler bulunmaktadır. Adı geçen bu sultanların hepsi 18. yüzyılda saltanat sürmüş olan padişahlardır. Ayrıca Şâkir, Ali Râ'ik'in bir gazeline tahmis yazmıştır. Tayyazâde Ata Tarihi'nde, Ali Râ'ik, Sultan Abdülhamid Han (1774-1789) dönemi şairleri içerisinde değerlendirilmektedir. Bütün bu delillerden yola çıkarak Şâkir'in yaşadığı dönemin 18. yüzyıl olduğunu söylemek mümkündür. Yine tezkirelere göre Şâkir, Enderunda önce dülbend ağalığı sonra hocalık yapmıştır. Eserleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Şâkir için tezkirelerde yer alan tek gazeli, Avnî'ye yazdığı naziresidir.

Divan'ın bulabildiğimiz elimizdeki tek nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine bölümünde TSMKH 951 numarada "Divan-ı Şâkir" olarak kayıtlıdır. 41 varaktan oluşan eserde, biri sıhhatnâme olmak üzere 5 kaside, 1 arzuhal, 53 tarih, 7 tahmis ve 1 müseddes bulunmaktadır. Gazellerin toplam sayısı 77 olup 4 ile 12 beyit arasında değişen uzunluktadır. Eserde en çok 5, 7 ve 6 beyitlik gazeller bulunmaktadır. Şair, Avnî'ye Nakşî'ye ve Nâbî'ye nazire yazmıştır. Divan, Sultan Mahmud için yazılan Sıhhatnâme ile başlamaktadır. İkinci kaside, Mustafa Han'ın cülusunu tebrik için yazılmıştır. Üçüncü kaside, bir bahariyyedir. Dördüncü kaside, Ali İzzet Paşa için yazılmıştır. Beşinci kaside, Üsküdar'da yeni yapılan camii için Mustafa Han'ı övmek için yazılmıştır. 53 Tarih manzumesinden 17 tanesi kaside nazım biçiminde yazılmıştır.

Tarihler, yaşanan döneme ışık tutan manzumelelerdir. Divanda, Sultan Mahmud, Sultan III. Osman, Sultan III. Mustafa, I. Abdühamid için ve onların dönemlerine ait olaylar için tarih düşürülmüştür. Örneğin, III. Mustafa'nın dönemine ait, sekiz tane sâliye, hat ve ramazan için yazılmış iki tebrik, bir tane de Laleli'deki cami için tarih manzumesi bulunmaktadır. III. Mustafa zamanında ordu içinde devam eden ıslahatlarla Tophane ıslah edilerek yeni ve güçlü toplar dökülmüş, donanma yenilenmiştir. Üç tane kalyon, bir tane yeni top için düşürülen tarihler bu olayların tanıkları durumundadır. Yine III. Mustafa'nın oğlu Şehzade Selim ile kızları Şah Sultan, Mihrimah Sultan ve Mihrişah Sultan'ın doğumlarına düşürülen tarihler bulunmaktadır. Eserde yedi tane muhammes olup bunlar sırasıyla Nakşî, Avnî, Rif'at, Tâlib, Râ'ik Ali Efendi ve Nâbî'ye yazılmıştır ve yedincisi Farsçadır. Müseddesin başlığı "Müseddes-i Der-Sitâyiş-i èAbdül-hamid Hân Berây Nakl-i Kerden-i Sâhilserây-ı Hümayûn" dur.

Bu makalede 18. yüzyıl örneği bir eser olarak değerlendirmeye çalıştığımız Şâkir ve Divanı gerek şair ge-

rekse eser bağlamında incelenecek, şairin hayatı ve edebî kişiliğinin yanında eser, şekil özellikleri ile vezin, kafiye, dil ve üslup olarak da ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: 18. yüzyıl, Klasik Şiir, Şâkir Ahmed Bey, Divan

Abstract

In the 18th century, Ottoman Empire implemented a series of political, social, economic and military regulations and it was a period where the state doubted its authority. In the period that included the pompous period of the “Tulip Age,” social and cultural disintegration are noteworthy. The changes in the field of literature were observed only in the second half of the 19th century. Despite the great number of poets and poetry authored in the 18th century, the most significant poets of the period were Nedim and Gâlib. The poets, who did not receive the desired interest of the officials due to political instabilities, started to write historical poems instead of eulogies in this period where classical, didactic, aesthetic and local styles were prominent. Articulations in new and new-transient styles did not lead to a new poetry but were limited certain innovations in theme, rhyme and repetitions. Social criticism and satire were more significant, and slang and obscene words were of interest.

Şâkir was attested to the 17th century in biographical collections. In particular, in *Tuhfe-i Nâilî*, *Silahdarzâde Biography* and *Tayyarzâde Ata History*, Şâkir Ahmed Bey was mentioned as a poet who lived in the 17th century. However, the Şâkir Divan begins with *Sihhatnâme* (get well wishes) for Sultan Mahmud. Sultan Mahmud reigned between 1730 and 1754. The Divan also included histories written for Osman III (1754-1757), Mustafa (1757-1774), Abdulhamid (1774-1789), and Prince Selim. All these sultans reigned in the 18th century. Furthermore, Şâkir wrote a quintet on an ode by Ali Râ'ik. In *Tayyarzâde Ata History*, Ali Râ'ik was mentioned among the poets who lived during the reign of Sultan Abdülhamid Han (1774-1789). Based on these evidences, it could be suggested that Şâkir lived in the 18th century. Also, according to the biographical collections, he worked as the head of stablemen responsible for the maintenance of turbans and related clothing, and then as a teacher at the special school in the palace (Enderun). There is no information on his works in biographical collections except for an ode to Avnî.

The only available copy of the Divan is registered as “Divan-ı Şâkir” (TSMKH No: 951) at Topkapı Palace Museum Treasury section. In the work that includes 41 pages, there are 5 eulogies and 1 petition including the *Sihhatnâme*, 53 historical poems, 7 quintets and 1 canto that includes 6 verses. The total number of odes is 77. The

length of the odes ranges between 4 and 12 couplets. These are mostly 5, 7 and 6-couplet odes in the work. The poet wrote nazires (poem modeled after a poem by another poet in both content and form) to Avnî, Nakşî, and Nâbî. The divan begins with the *Sihhatnâme* for Sultan Mahmud. The second ode was written to celebrate Mustafa Han's enthronement, and the third ode was a celebration of the spring. The fourth ode was written for Ali İzzet Pasha. The fifth was written to praise Mustafa Han for the newly built mosque in Üsküdar. Of the 53 historical poems, 17 were written in ode verse.

Historical poems are written to shed light on the period. The Divan included historical poems about the reigns of Sultan Mahmud, Sultan Osman III, Mustafa III, and Abdulhamid I and events in their reigns. For example, the Divan included eight new year celebrations, 2 congratulatory poems for Hat and Ramadan and a historical poem on the mosque in Laleli written during the reign of Mustafa III. In the same period, Tophane was rehabilitated within the context of military reforms, and new and powerful cannons were cast, and the navy was renovated. The historical poems on three galleons and one cannon were included in the Divan to witness these events. There are also historical poems on Prince Selim, the son of Mustafa III, and his daughters Shah Sultan, Mihrimah Sultan and Mihrishah Sultan.

The Divan included seven pentastichs. These were written for Nakşî, Avnî, Rif'at, Tâlib, Râ'ik Ali Efendi and Nâbî, respectively. The title of the hexastich was “Müseddes-i Der-Sitâyiş-i ‘Abdül’-hamîd Hân Berây Nakl-i Kerden-i Sâhilserây-ı Hümâyûn”.

In the present paper, the Şâkir Divan content, considered as an 18th century work, was evaluated based on both the poet and the work, and the poet's works were analyzed based on the meter, rhyme, language and style in addition to the poet's life and literary personality.

Keywords: 18th century, classical poetry, Şâkir Ahmed Bey, Divan

GİRİŞ

18. yüzyıl Osmanlı tarihinde büyük değişimlerin görüldüğü bir dönemdir. Siyasi ve sosyal alanlarda büyük sarsıntılar geçiren devlet; siyasi, sosyal, iktisadi ve askerî sahalarda kökten düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır. Hatta devlet kendi gücünden şüpheye düşmüş ve Batı'nın üstünlüğü gerçeğini fark etmeye başlamıştır (Şentürk, Kartal, 2013: 484).

18. yüzyıl edebiyat için Son Klasik Dönem olarak nitelendirilmektedir. Asrın başında sosyal ve kültürel anlamda kendini gösteren zihniyet çözülüşünün edebiyata yansımaları daha uzun sürmüştür. Temel yapı değişmeden

birtakım motifler üzerinden görülen çözülme esas anlamıyla 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Şiirde klasik, hikemî, bedii, mahallî üslup görülmüştür (Horata, 2009: 14). Bu yüzyıl şiir ve şairi olarak bilinmesine rağmen üstad denilecek şairi bulmakta zorluk çekilmiştir. Nedim ve Şeyh Galip ise bu dönemin en önemli temsilcileridir. Şeyh Galib, kuğunun son şarkısıdır. Bu yüzyılda şiirde de birtakım özellikler göze çarpmaktadır. Ayrıca 18. yüzyılı bir nazire edebiyatı olarak algılamak mümkündür. En çok Nâbî ve Nef'î tanzir edilen şairler olmuştur. Şiirdeki yozlaşmanın bir göstergesi olarak bu dönemde artan “müşterek gazel” yazma geleneği daha çok edebî bir kaygıdan ziyade hoşça vakit geçirme aracı olmuştur (Şentürk, Kartal, 2013: 491). Bu yüzyılda özellikle şiirde nev-zemin nev-âyin, nev-âyende gibi söyleyişler sadece yeni bulunan bir kafiyeyi ve redifi işaretlemek için kullanılmıştır (Özgül, 2006: 191). Nazım biçimleri açısından bakıldığında kaside, mesnevi, sahasında ciddi bir azalma görülürken gazeller ve tarihlerle şarkı, tahmis murabba, muhammeslerin sayısında artış gözlenmiştir (Horata, 2009: 58). Şâkir Divanında bulunan 53 tarih de bu döneme ait bir özelliğin yansımasıdır.

Divan şairlerinin hangi meslekten olduklarına bakıldığında, şüara tezkirelerinde yer alan 3182 şairin kendi içinde gruplandırılmasıyla ilmiyye sınıfının 1147 (%36) ile birinci, bürokratların 892 (%28) ikinci, askerlerin 117 (%3.7) , Esnaf ve serbest meslek sahiplerinin 117 (%3.7) ile üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Ardından şeyh ve dervişler ile saray mensupları gelmektedir. Din görevlileri ise en alt sırada bulunmaktadır (İsen 1997: 224). Silahdarzâde Tezkiresinde, “Dülbend Ağalığından hâcegânlıkla çerâg olmuş idi.” ifadesi yer almaktadır. Öyleyse Şâkir Ahmed Bey’i Enderunlu şairler sınıfına dâhil etmek mümkündür.

Enderun, saray karşılığı olarak kullanılmıştır. “Enderûn-ı Hümâyûn” olarak da anılan Enderun kelimesi Farsça bir kelimedir ve iç demektir. İstanbul alındıktan sonra imparator hayatı yaşamak isteyen Fatih, ilkin şimdiki Üniversitenin bulunduğu yerde bir saray yaptırmıştır. Daha sonra Topkapı Sarayı’nı kurdurmuştur. Enderun da bu sarayın iç hayatıdır. Hatta kendi adıyla bilinen “Âl-i Osman Kanunnâmesi”nde, “Bir has oda dahi yapılmıştır. Otuz iki adet has oda oğlanı için de biri silahdâr ve biri rikabdâr ve biri çuhadâr ve biri tülbend oğlanı ola” maddesi bulunmaktadır. Saray işlerinde kullanılacak adamlar yeniçeri ocağı için her sene devşirilen çocukların en yakışıklılarından ve gösterişlilerinden seçilirdi. Enderun Mektebi, sarayda beş asır devam etmiştir. Tahsil süresi on dört yıldır. İlk sınıfa seferli koğuşu, ikinci sınıfa kiler koğuşu, son sınıfa da hazine koğuşu denilmiştir (Pakalın 1983: 534-538).

Tezkirelerde 17. yüzyıl şairlerinden biri olarak değer-

lendirmesine rağmen Divanında I. Mahmud (1730-1754) III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774) ve I. Abdülhamid (1774-1789) için yazdığı tarih manzumelerinden ve 18. yüzyıl şairleri arasında Enderunlu şairler arasında yer alan Ali Râ’ik’in bir gazeline tahmis yazmasından anlaşıldığına göre Şâkir, 18. yüzyıl divan şairi olmalıdır. Bu dört padişahın isminin zikredildiği eserde I. Mahmud ile I. Abdülhamid arasındaki saltanat süresi elli dokuz yıldır.

Bu makalede Şâkir Divanı incelenmeye çalışılmıştır. İnceleme, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Şâkir’in Hayatı ve Edebî Kişiliği üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Şâkir’in eseri yani Divan’ı tanıtılmaya çalışılmıştır. Genel olarak eserin künye bilgileri verildikten sonra ikinci bölümün alt başlığı olan “Divanın Şekil ve Muhteva Özellikleri” gazel, kaside, kıta ve diğer nazım biçimleri başlıkları ile değerlendirilmiştir. İkinci bölümün diğer alt başlıkları “Vezin ve Kafiye” ile “Dil ve Üslup” tur.

Şâkir’in Hayatı ve Edebî Kişiliği

Tezkirelerde yer alan bilgilere göre Şâkir’in asıl adı Ahmed’dir. Hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Şefkat tezkiresinde, “Ahmed Beg Enderûn-ı Hümâyûndan dülbend ağalığından hâcegânlıkla çırâg olmuş idi.” ifadesi ile Deftardâr Avnî’ye yazılan nazire örneği yer almaktadır (Kılıç, 2017: 171). Tuhfe-i Nâilîde “Şâkir Ahmed Beg, “Enderunlu Dülbent Ağası” bilgisinden sonra “Sultan Mehmed Rabî devri şâirlerinden” denilmektedir (Kurnaz, Tatçı, 2001: 472). Silahdarzâde tezkiresinde de benzer bilgiler verildikten sonra “Fevt şod sene 1011.” (1699/1700) şeklinde yazmaktadır (Öztürk, 2018: 163-164). Tayyazâde Ata Tarihinde Şâkir maddesi “Sultan Murâd Hân-ı Râbî ve Sultan İbrahim Hân Asr-ı Âlileri Şuarâsının Âsârıdır” başlığındaki sıralamada yer almaktadır (Arslan, 2010: 383). Bu durumda Şâkir’in IV. Murad (1623-1640) ve Sultan İbrahim Han (1640-1648) devirlerinde yaşamış olması gerekmektedir.

Tuhfe-i Nâilî, Silahdarzâde Tezkiresinde ve Tayyazâde Ata Tarihinde Şâkir Ahmed Bey, 17. yüzyıl şairi olarak gösterilmiştir. Ancak Şâkir Divanı “Sultan Mahmud Sihhatnâmesi” ile başlamaktadır. Sultan Mahmud ise (1730-1754) yılları arasında saltanat sürmüştür. Divanda ayrıca III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774), I. Abdülhamid (1774-1789) ve Şehzade Selim için yazılmış tarihler bulunmaktadır. Ayrıca Şâkir, Enderunlu Ali Râ’ik’in bir gazeline tahmis yazmıştır. Tayyazâde Ata Tarihinde, Ali Râ’ik, Sultan Abdülhamid Han (1774-1789) dönemi şairleri içerisinde değerlendirilmektedir (Arslan, 2010: 404). Bu durumda Şâkir’in yaşadığı dönem 18. yüzyıl olmalıdır.

Âkif'in Enderûn şairlerini topladığı Mir'at-ı Şîr adlı eserindeki "Şâkir" maddesindeki kişi "Şâkir Ahmed Bey" değil, Mehmed Şâkir'dir. "Merhûm Sultan Ahmed Hân hazretlerinin zamân-ı saltanatlarında silâhdârları bulunan hançerli İbrâhim Agaya karâbetleri olmak zerî'asiyle 88 tarihinde Enderûn-ı hümâyûn u hazîne-i feyz-meşhûna çerâğ birle be-kâm ve giderek rikâb-ı müstetâb-ı cihân-dârîde hırâm iderek" şeklindeki ifade de şairin Sultan Ahmed'in (1703-1730) silahdârı Hançerli İbrahim Ağaya olan yakınlığı belirtilmektedir. Enderun'a girişi için de (1188/1774) tarihi verilmiştir (Bozaslan, 200: 2548). Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eserinde Enderûn-ı Hümâyûn'da tahsil ve terbiye gördüğü Saray-ı Hümâyûn'da "Lîvâ-yı Şerîf" Şeyhliği hizmetinde iken (1251/1836) tarihinde İstanbul'da vefat ettiğini bildirilen "Mehmed Şâkir" ile Âkif'in "Şâkir" maddesinde verdiği kişi aynıdır (Yavuz, Özen, 1972: 402). Çünkü her iki kaynaktan da benzer bilgiler ve şiir örnekleri bulunmaktadır. Öyleyse, Mir'atı Şîr de yer alan "Şâkir" "Mehmed Şâkir"dir. Bizim incelediğimiz Şâkir ile bir ilgisi yoktur. Verilen şiir örnekleri de elimizdeki nüshada bulunmamaktadır. Oysa Şefkat, Tuhfe-i Nâilî, Silahdarzâde Tezkiresinde ve Tayyazâde Ata Tarihinde yer alan ve Şâkir'in Defterdârzâde Avnî'ye yazdığı gazel örneği, elimizdeki nüshada 28/b de bulunmaktadır. Bu durumda elimizde nüshası bulunan "Şâkir Ahmed Bey" olmalıdır. Şâkir'in hayatı hakkındaki bilgiler son derece sınırlıdır. Divanında yer alan beyitlerde de hayatına dair izler çok fazla değildir. Aşağıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere Şâkir, talihsizliğinden şikâyet etmektedir:

Bu nuhûset tâli'imden mi bed ahterden midir
Bu felâketler baña çarh-ı sitem-gerden midir

29/b

Divanda 26/a'da kayıtlı olan Müseddes örneğinden alınan bentte görüldüğü gibi Şâkir'in azl edilmekten korktuğu ve cizye beklentisi içinde olduğu anlaşılmaktadır:

Hudâ eksiklik göstermesin şevketli hünkârım
Zamâna devletinde bir murâd olsun dil-zârım

(kendisi ile ilgili)

Bu esnâlarda şimdi sekte-i êazle giriftârım
Kemâl-i refetiînden cizye câhiyesine nîgeh-dârım
Veliyyü'n-nîemetâ nakl-i hümâyûnuñ sa'îd olsun
Yine sâhil-serâlar mazhar-ı feyz-i cedîd olsun

26/a

Arzuhal başlıklı manzumede şair, isteğine kavuşmayı arzuladığını böylelikle hasetleri kıskandırmayı amaçladığını anlatmaktadır:

İemâr edip mesîre-i kâh-ı ümîdimi
Hussâdı êasrı reşk ile hâne harâb kıl

5/b

Şâkir kulunu ni'emet-i câha görüp sezâ
Bed-hahınıñ hasedle derûnunun kebâb kıl

5/b

Şâkir'in edebî kişiliği hakkında tezkirelerde herhangi bir yoruma rastlanmaz. Divanına bakıldığında müretteb bir divan görünümünde olduğu söylenebilir. Şâkir'in Divanında 53 tarih manzumesi ve 77 gazel yer almaktadır. Şâkir'in bu iki biçime daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Aşağıdaki gazel örneğinden seçilen beyitler Şefkat tezkiresinden alınmıştır. Bu gazel Avnî'ye yazılmış olan naziredir. Divanda 28/b'de bulunmaktadır ve beşinci gazeldir. Şefkat tezkiresinde on bir beyit olan gazel, divanda dokuz beyittir. Dördüncü ve altıncı beyitler tamamen farklıdır. On ve on birinci mısraların sonları farklı bitmiştir:

- 1) Âteş-i âhımda cûy-ı eşkim olmuşdur serâb
Sîne-i şemşîrde cevher degil ol piç ü tâb
- 2) Bir dahı eylerdi 'avdet hâlet-i 'ömr-i şebâb
Âh-ı 'ömrüm bûs edeydim gerdeninden şab şab
- 3) Gösterir geh neyyir-i şâdî geh ekdâr-ı sehâb
Ber-karâr üzre degildir 'âlem-i pür-inkılâb
- 4) Her ne denli etse benden ol cefâ-cû ictinâb
Çâre yokdur eylerim bir yüzden elbet intisâb
- 5) Mâ-cerâsı olsa tahrîr ol mehin agyâr ile
Yâd olunmazdı dahı destân-ı tûtî vü gurâb
- 6) Germ olup şöhetle garrâlanmasa ikbâl ile
Gün-be-gün ermezdi böyle bir zevâle âfitâb
- 7) Bir nüvâziş görmedik ol âfet-i magrûrdan
Nâ'il olsak da hitâba yâ sitemdir yâ 'itâb
- 8) Dâm-ı takdîre düşerse bî-tekellûf sayd olur
Tâ'ir-i devlet felekde istemezmiş ıztırâb
- 9) 'Avni-i zî-şâna tanzîr olmak üzre Şâkirâ
Eyledim levh-i tahayyûlden bu nazmı intihâb
- 10) Münşi-i sâhib-kalemdir kim 'Utârid etmede
Feyz-i tahrîrinden âsar-ı ma'ârif iktisâb
- 11) Zât-ı pâk-ı feyz-meşhûnun edip Hak
müstefiz

Ede feyyâz-ı ezel dil-hâhı üzre kâm-yâb
(Kılıç, 2017: 171)

Tayyazâde Ata Tarihinden alınan bu örnekler divanda yoktur:

Bu kadar hüsniye lâyıkmıdır ey mâh sana
Gül gibi zîver her bezm olasın vâh sana
Aceba yâdına gelmez mi o demler ki senin
Kârın endişe-i mâ-fât ile âh olsa gerek
Kimi gördün garaz icrasına düşmüşlerden
Kârının evveli sa'd âhiri firûz oldu
(Arslan 2010: 383)

Tezkirelerde şairliği hakkında bilgi verilmeyen Şâkir kendi şiiri için Divanda geçen bir beyitte şiirini terim, nükte ve mazmunla boğmaması gerektiğini söylemektedir:

Bogma mevc-i ıstîlâhât ile Şâkir şiirini
Eyleyip gark-âb-ı nükte gark-ı mazmûn eyleme
37/b

18. yüzyıl şairlerinin nev-zemin şiirden kastettikleri ancak mazmun, redif ve kafiye düzeyinde sınırlı kalmıştır. Şiir anlayışını ortaya koymaya çalışan Şâkir'de, kendi dönemindeki şairlerin modasına uyararak o da şiirini nev-zemin olarak ifade ettiği görülmektedir:

Bu şièr-i nev-zemîne bir nazîre isteyip Şâkir
èAceb manzûr-ı çeşm-i ehl-i èirfân etsen olmaz
mı 41/b
Benim şièr-i selîmim reste-i taèrîzdir Şâkir
Edâ-yı dil-keşim günden èayân mânende-i
hurşîd 29/b

2. Divan

Şâkir Ahmed Bey Divanı, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Hazine bölümünde TSMKH 951 numara ile "Divan-ı Şâkir" olarak kayıtlıdır. Ulaşabildiğimiz tek nüshası da budur. Nüsha tavsifi şöyledir: 10,5x 21,5 dış ölçülerinde, 41 varak ve 23 satırdır. Cildi, köşebentli kırmızı meşin üzeri sarı yıldız zencireklerle ebrilidir. Başlığı altın yıldız kubbeli Türk işi süsüdür. Kağıtlar renkli olup cetvelleri siyah ile yaldızdır. Dip kısmı biraz yıpranmış, miklepszidir.

41 varaktan oluşan eserde, biri sıhhatnâme olmak üzere 5 kaside, 1 arzuhal, 53 Tarih, 7 tahmis ve 1 müseddes bulunmaktadır. Gazellerin toplam sayısı 77'dir. Eserde toplam manzume sayısı 144'tür. 6b, 21b, 25a, 25b sayfaları boştur. Divan'ın müstensihisi Silahdarzâde Mehmet Emin'dir.

Divanın Şekil ve Muhteva Özellikleri

Gazel

Şâkir Divanında en çok yer alan nazım biçimi gazeldir. Gazel yazılan harfler ve sayıları şöyledir: Elif: 3, be: 2, te:1, cim: 1, dal: 3, ra:15, ze: 7, şın: 2, kaf: 4, kef: 4, lam: 2, mim: 4, nun: 3, vav: 1, he: 14, ye: 11. En çok gazel yazılan harfler, ra, he ve ye'dir. Bu gazellerin 22 tanesi 5 beyit, 12 tanesi 6 beyit, 1 tanesi 4 beyit, 19 tanesi 7 beyit, 6 tanesi 8 beyit, 8 tanesi 9 beyit, 7 tanesi 10 beyit, 2 tanesi 12 beyittir. Bu durumda en çok tercih edilen beyit sayısı 5, 7 ve 6 olmuştur. 5. gazel Avnî'ye, 46. gazel Nakşî'ye naziredir. 35. Gazel ise Nâbî'nin "Bir devlet için çerhe temennadan usanduk/ Bir vasl için ağyara müdaradan usanduk" matlalı gazeline naziredir. Tarih manzumelerinden 52. tarih gazel nazım biçimi ile yazılmıştır. 9. tarih de gazeldir ve iki beyitten oluşmaktadır. İlk beyti kafiyeli olan bu manzumenin nazım biçimi ile ilgili farklı görüşlerden bahsetmek de yerinde olacaktır. Çünkü Nazm ya da gazel olması yönünde farklı bilgiler mevcuttur: Cem Dilçin, nazmı, kıta başlığı altında değerlendirmiş ve birinci mısrası kafiyeli olan kıtaların "nazm" olarak tabir edildiğinden bahsetmiştir (2000: 202). Ancak Kurnaz ve Çeltik, nazım denilen şiirler ile gazeller arasında, nazım

şeklini belirleyen nazım birimi ve kafiye açısından ayırıcı özelliğın olmadığından ve divanlarda da özel bir bölümün bulunmamasından yola çıkarak böyle bir şeklin varlığının söz konusu edilemeyeceğini belirtmektedir. Nazmı kelime anlamıyla da ilgili olarak bir nazım şeklinin adı değil, hangi nazım biçimiyle yazılırsa yazılsın şiir, manzume veya manzum eser anlamında her türlü şiirdeki şiirin genel adı olarak kullanmayı doğru bulmaktadır (2013: 145). Biz de bu görüşlerden ikincisi doğrultusunda ilk beyti kafiyeli ve iki beyitlik şiiri, gazel olarak değerlendirdik.

Aşağıdaki gazel örneği: 29/b de yer almaktadır:

Ey cefâ-cû dil-ber-i nâ-mihribân-ı gül-èizâr
Bâg-ı èaşkında dil oldu sad terennüm bir
hezâr
Bir kelâmınla bizi şâd eyle olursa èitâb
Hand-i düşünâmın olur èuşşâka zirâ kand-i
yâr
Bir perî-i âteşîn-rûdan çıkardın sen beni
èÂkıbet hâkister-i hicrân edip ey rûzgâr
Âh te'sîr eylemez ol şüele-tabè-ı ser-keşe
Bezm-i èaşkında hemân sûziş gerek per-
vâne-vâr
Rûy-ı zülfü şems-i magribden nümâyân göz
süzüp
Şâkirâ tavsîf-i kaddinde kıyâmetler kopar

Kaside

III. Ahmed'den sonra yeğeni I. Mahmud tahta çıkmıştır. Ölünce kardeşi III. Osman daha sonra, III. Ahmed'in oğlu III. Mustafa saltanat sürmüştür. Şâkir Divanı, Sultan Mahmud için yazılan Sıhhatnâme ile başlamaktadır ve 12 beyitten oluşan bir kasidedir. İkinci kaside Mustafa Han'ın cülusunu tebrik için yazılmıştır ve 31 beyitten oluşmaktadır. Üçüncü kaside bir bahariyyedir ve 17 beyitten oluşmuştur. Dördüncü kaside Ali İzzet Paşa için yazılmıştır ve toplam beyit sayısı 56'dır. Beşinci kaside Üsküdar da yeni yapılan camisi için Mustafa Han'ı övmek için yazılmıştır ve 32 beyittir. Eserde 53 adet tarih manzumesinden 17 tanesi kaside nazım biçimi ile yazılmıştır.

Kıta

Divan'da kasidelerden sonra tarih kıtaları bulunmaktadır. Gazellerden sonra en hacimli bölüm tarih manzumeleridir ve toplam 53 adet tarih bulunmaktadır. Bunlardan otuz dört tanesi kıta nazım biçimiyle yazılmıştır. Sultan I. Mahmud, III. Osman Han, III. Mustafa, III. Mustafa'nın oğlu Şehzade Selim, Şah Sultan, Mihrimah Sultan, Mihrişah Sultan,

Abdülhamid Han gibi padişah ve şehzadeler ile Silahdâr Ali Paşa, Silahdâr Hüseyin Ağa, Silahdâr Mehmed Bey Efendi, Hamza Paşa, Kaymakam Mehmed İzzet Paşa, Defterdâr Derviş Mehmed Efendi, Şeyhülislam Salihzade Efendi, Defterdâr Recai Efendi gibi değişik görevlerdeki kişiler için tarih düşürülmüştür. Padişahların cülusu, şehzadelerin doğumu, tıraşı, okul, çeşme, cami, kasır yapımı, Ramazan ve hat tebriği, Enderun'daki hamam ve Ağa kapısı tamiri, kalyon-ı cedid, tob-ı cedid gibi askerî alandaki yenilikler ile ölüm ve doğum gibi olaylar da yine tarih manzumelerinin konuları arasında bulunmaktadır. Beş kasidenin ardından bir tane arzuhal bulunmaktadır ve kıta olarak yazılmıştır.

Yeni Kalyon için:

Dedim bu mısrae-ı pâkîzeyi târîh için Şâkir
Hümâyûn yâd-ı Mahmûd Hâna bu fülk-i fe-

lek-pâye 7/b (1167) 1753

Sultan III. Osman'ın cülusu için:

Bir beşîr erdi beşâretle dedi târîhin
Yümn ile müjde cülûs eyledi sultân èOsmân

7/b (1168) 1754

Sultan III. Osman'ın Kasrı için:

Kimesne bende-i Şâkir dedi târîh-i itmâmın
Bu kasr-ı eltaf-ı pür-zîb-i sultânî mübârek-bâd

7/b (1169) 1755

Diğer Nazım biçimleri

Tarihlerden sonra yedi adet tahmis bulunmaktadır. Bunlardan beşi başlıklı, ikisi başlıksız yazılmıştır ve sonuncu tahmis Farsçadır. Birinci tahmis Nakşî'ye yedi bent, ikincisi Avnî'ye beş bent, üçüncüsü Rif'at'e beş bent, dördüncüsü Talib'e beş bent, beşincisi Râ'ik' Ali Efendi'ye dört bent, altıncısı Nabî'ye yedi bent olarak yazılmıştır ve yedincisi Farsçadır. Ardından on bentli bir müseddes gelmektedir. Müseddesin başlığı "Müseddes der- Sitâyîş-i èAbdül'-hamîd Hân Berây Nakl-i Kerden-i Sâhilserây-ı Hümâyûn"dur.

Vezin Kafiye

Şâkir Divan'ında 144 manzumede 9 farklı kalıp kullanılmıştır. Kalıpları kullanırken de zihaf, imale ve ulamaların kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan özellikle zihaf, aruz kusuru sayılmaktadır.

Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün: 50 şiir

Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün: 34 şiir

Feilâtün/Feilâtün/Feilâtün/Feilün: 26 şiir

Mefûlü/Fâilâtü/Mefâilü/Fâilün: 15 şiir

Mefâilün/Feilâtün/Mefâilün/Feilün: 5 şiir

Mefûlü/Mefâilü/Mefâilü/Feülün: 6 şiir

Müstefilün/Müstefilün/Müstefilün/Müstefilün:4 şiir

Feilâtün/Feilâtün/Feilün: 3 şiir

Mefâilün/Mefâilün/Feülün: 1 şiir

Şâkir'in gazellerinde sadece toplam 77 gazelin 10 tanesi redifsiz yazılmıştır. Geriye kalan 17 gazelde redif ek şeklindedir. 50 gazel de ise redif, kelimelerden meydana gelmektedir. Bunlardan bazıları sana, cüda, alma, hasret, murâd, feryâd, yeter, eyle, lâle, söyler, istemez, olmaz, âteş, usandık, yok mudur, olduğun görsem, oldu hep, olmaz mı, etsem gerek, olmak istiyor, gibi bir şeydir.

Rûy-ı hakk-âverîn görüp efgâna başlarım

Gönlüm hezâr-ı bâg-ı bahâr olmak istiyor 30/b

Alırsa nakd-i sabrı bir nigâhıyla èaceb olmaz

Cihânda gamze-i dil-ber gibi bir dil-firîb olmaz 33/a

Kafiye düzeni ise daha çok tam ve yarım kafiye üzerine kuruludur. Vezin uygulamalarında zihaf görülmesi gibi bazen de kafiyelerdeki kurallar konusunda her zaman aynı dikkatin olmadığı görülmektedir. Hezâr, yâr, rüzgâr, vâr, kopar; hüner, güher, har vb.

Dil ve Üslup

Şâkir'in şiir dilinde hem Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar hem de Türkçe söyleyişler vardır. Özellikle gazellerinde âşîğın sevgilisine ulaşamaması, sevgilinin âşîğa karşı acımasızlığı, hayatın gelip geçiciliği, felekten, talihten şikâyet gibi konu içeriği ile daha çok geleceğe bağlı kalan bir şairin sesini duymak mümkündür.

Aşağıdaki örnek beyitlerde şairin sevgili hakkındaki düşünceleri bellidir. Kavuşma arzusuyla yanıp tutuşan âşîğa sevgilinin cevap vermesi beklenemez.

Visâle dâ'ir olan râzdan su'âl etme

Verir mi ey dil o gonce-fem cevâb sana 28/a

Başta sevda, gözde nem ve gönülde ateş bahçesi ile âşîğın hâli ise perişandır:

Serde sevdâ gözde nem dil âteş-sitân oldu hep

Kâkülün kaydıyla ahvâlîm perîşân oldu hep 28/b

Sevgili her zaman olduğu gibi âşıktan değil ağyardan yanadır:

Ol şuh olurdu bezmde agyardan cüdâ

Olsaydı bâg-ı dehrde gül-i hârdan cüdâ 28/a

Sevgilinin siyah gözü, âşîği kara sevdaya düşürmeye yeterlidir:

Çeşm-i siyâhıdır kara sevdâya ugradan

Sihhat bozan niçe göreyim èilletim budur 31/a

Sonuç

Şâkir, tezkirelerde 17. yüzyıl şairi olarak görülse de Divan'ındaki tarih manzumelerinden de anlaşılacağı üzere 18. yüzyıl şairidir. Eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde TSMKH 951 numara ile kayıtlıdır. Toplam 41 varaktan oluşmaktadır. I. Mahmud, III. Osman,

III. Mustafa ve I. Abdülhamid'e düşürülen tarihler bunun göstergesidir. Kendisi Enderundan yetişmiştir. Hatta Divan'da Ali Râ'ik'e tahmis yazmıştır. Ali Râ'ik, Tayyârzâde Ata tarihinde Sultan Abdülhamid Han devri şairleri içinde yer almaktadır. Şâkir'in tek eseri Divan'ıdır. Eserde 77 gazel, 53 tarih manzumesi, 5 kaside, 1 arzuhal, 7 tahmis ve 1 müseddes bulunmaktadır. 53 tarih manzumesinin 34 tanesi kıta, 17 tanesi kaside, 2 tanesi gazeldir. Gazellerin geleneğin sesini yansıttığı söylenebilir. Arapça, Farsça kelime ve tamlamalara rağmen Türkçe söyleyişleri de barındıran gazelerde, özellikle âşık ve sevgili ilişkisini dile getiren, âşığın sevgiliden çektiklerini ya da sevgilinin güzellik unsurlarını anlatan ifadeler dikkati çekmektedir. Genel olarak tarih manzumelerinde, devrin sultanları: Sultan I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Abdülhamid'e ve onların dönemlerindeki olaylara tarih düşüren Şâkir, III. Mustafa'nın oğlu şehzade Selim ve kızları Şah Sultan, Mihrimah Sultan ve Mihrişah Sultan'ın doğumları için de tarih düşürmüştür. Eserdeki tarih manzumeleri, edebiyatın tarihe ışık tutan yönünü göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aslan, M. (2010). Tayyârzâde Atâ Osmanlı Saray Tarihi-Tarih-i Enderûn, C.4. İstanbul: Kitabevi.

Bozaslan Uysal, S. (2012). "Enderunlu Mehmet Âkif'in Mir'ât-i Şîr Adlı Tezkiresinin Muhtasar Bir Nüshası". Turkish Studies-International Periodical for The Languages Literature and History of Turkish or Turkic. (7/3): 2531-2568.

Develioğlu, F. (2010). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi.

Dilçin, C. (2000). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: TDK Yayınları.

Horata, O. (2009). Has Bahçede Hazan Vakti, Ankara: Akçağ.

İsen, M. (1997). Ötelerden Bir Ses, Ankara: Akçağ.

Kılıç Filiz (2017). Şefkat Tezkire-i Şu'arâ www.kultur-turizm.gov.trhttp://ekitap.kultur-turizm.gov.tr ET: 20.01.2020.

Kurnaz C., Çeltik H. (2013). Divan Şiiri Şekil Bilgisi, Ankara: Kurgan Edebiyat.

Kurnaz, C., Tatçı, M.(hızl.) (2001). Mehmed Nâil Tu-

man Tuhfe-i Nâilî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri, Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Özgül, M.K (2006). Divan Yolu'ndan Pera'ya Selamete, Ankara: Hece Yayınları.

Öztürk, Furkan (2018). Silahdarzâde Mehmet Emin Tezkire-i Silahdarzâde, www.kultur-turizm.gov.trhttp://ekitap.kultur-turizm.gov.tr ET: 20.01.2020.

Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I, İstanbul: MEB.

Sami, Ş. (2010). Kâmûs-ı Türkî, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şentürk, A.A., Kartal, A. (2013). Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Dergâh.

Yavuz F., Özen İ. (1972). Osmanlı Müellifleri, C. II, İstanbul: Meral Yayınevi.